

Öppenhet i medier och kommunikation

Öppenhet – ett krävande begrepp

Öppenhet är ett begrepp som känns mer aktuellt än någonsin. Under den tid vi har arbetat med temat har vi fått höra att Svenska Akademien borde ha varit öppnare i sina strukturer, Open Access har satts som ett forskningspolitiskt mål och #metoo-upproppet har i grunden varit en rörelse som står för ökad öppenhet.

Öppenhet är ett begrepp med väldigt positiv klang och positiva konnotationer – lika svårt att argumentera mot eller kritisera som själva begreppet ”demokrati”. Vem skulle vilja ställa sig mot ett öppet flöde av och bättre tillgång till information? Mot ökad kunskap? Mot ärlighet, pålitlighet, anständighet?

I detta nummer har vi velat titta på öppenhet från flera olika perspektiv. Efter att vi bestämt oss för öppenhet i medier och kommunikation som tema, ville vi i konsekvensens namn låta öppenhet prägla hela produktionsprocessen av numret. Sedan tidskriften *Nordicom-Information* etablerades 1979 har den ju producerats på samma slutna sätt: författarna, utvalda på ett eller annat sätt, har producerat sin text och den har givits ut.

I sökandet efter alternativa sätt, och för att omsätta orden till praktik, publicerade vi våra idélistor i ett öppet onlinedokument. Vi öppnade ett konto på Instagram, där vi skulle kunna diskutera frågor kring öppenhet och berätta om själva produktionsprocessen. Hur det gick till kan ni se i tidslinjen på de följande sidorna där vi har skrivit ner de viktigaste milstolparna i produktionsprocessen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att vi framför allt fått med oss två centrala lärdomar: den första är att öppenhet som ett resilient begrepp är utsatt och kan exploateras lätt utan hänsyn till ordets egentliga innebörd och syftet

att skapa tillit. Den andra är att det inte är någon enkel uppgift att omsätta öppenhet i praktiken – vilket många organisationer tycks tro.

Svårfångat – lätt anpassat

Öppenhet är ett svårfångat begrepp. Lika svårt som det är att ens bestämma ett ord för att antyda det som anses vara öppet – är det *openness*, *open culture*, *the open*, eller kanske *to be open*? – kan ”öppenhet” betyda nästan vad som helst om det inte får någon avgränsande kontext till stöd. I olika samhällssektorer konkretiseras öppenhet med hjälp av olika alternativa begrepp.

I öppen vetenskap (*open science*) och öppen utbildning (*open education*) menar man oftast öppen tillgång (*access*) till ett material som på ett öppet sätt kan spridas, modifieras och utvecklas bättre. Öppna licenser möjliggör att det, trots upphovsrätten, är tillåtet att sprida och återanvända material på ett effektivt sätt.

Vad gäller öppen vetenskap ska forskningsresultat göras tillgängliga för allmänheten, och till och med forskningens mekanismer ska som praxis kunna granskas offentligt i form av öppen referentgranskning (*open peer review*).

I öppen utbildning och öppet lärande har öppna läromaterial eller -resurser (*open educational resources*) och öppna webbkurser som kallas moocar (*Massive Open Online Courses*) blivit centrala begrepp.

Inom journalistiken använder man oftast begreppen transparens (*transparency*) och ansvarstagande (*accountability*). I den journalistiska produktionsprocessen, liksom i organisationskommunikation och konst, betyder öppenhet typiskt att öppna upp processen och genomföra produktion inför och eventuellt i samarbete med en grupp av människor som tidigare avsågs som publik. Öppenhet ska

då leda till dialog och ökad kvalitet, och till en ny produktionsform som till exempel i deltagande journalistik (*participatory journalism*) eller dialogisk konst (*community arts*).

Demokratien hade inte varit möjlig utan det ideologiska arbetet med öppenhet som värde. Tanken om ”det öppna samhället” lanserades av Karl Popper i sin bok *The Open Society and Its Enemies* (1945). Traditionellt är den därmed förknippad med välfärdsstater och demokratier, men har blivit flitigt använd även i dagens entreprenörskultur där framstående start-ups vill göra skillnad genom att vara öppnare än sina föregångare.

Öppenhet som performativitet

Förutom det konkreta resultatet av öppen tillgång och öppet flöde av information ger öppenhet som aktivitet ett symboliskt värde: man vill signalera att man är där, närvarande, tillgänglig. Eller att demokratiska strukturer för inflytande är tillgängliga, som på Wikipedia. Performativitet behövs för att öppenhet ska omsättas från värde till praktik, men ibland känns det som ett tomt begrepp.

Bakom öppenhetsakter finns alltid strategiska val. Man är öppen om det som man vill vara öppen om, och man döljer det som man inte vill göra offentligt. Man kanske är öppen med sina svårigheter först när man redan vet att man kommer att övervinna dem eller redan har dem bakom sig.

Om de persuasiva politiska narrativen om öppenhet utnyttjas till öppentvättning (*open washing*), likt gröntvättning (*green washing*), riskerar förmånerna av öppenhet att försvinna i skuggan av det tomma ordet som bara klistras på produkten.

Öppenhet kräver arbete

Framgångsrik öppenhet kräver långsiktigt, genomtänkt, planerat och responsivt arbete. Syftet med öppenhet måste klargöras, kanaler för interagerande redovisas, tydliga incitament för deltagandet finnas, handlingen måste ha någon visad påverkan. Den som vill skapa öppenhet måste ibland utsätta sig för även orättvis kritik, dåliga och irrelevanta idéer, till och med hatyttringar och sabotagehandlingar. Att stå

för det fina ordet är allt annat än en dans på rosor.

Att öppna en plattform och bjuda in alla på kalas är ju en fin tanke, men får ofta konsekvenser. Wikipedia har kritiserats för att författarskapen följer reproducerade patriarkala strukturer, och att deltagandet före det grafiska gränssnittet krävde en hel del kompetenser i att skriva i en viss syntax. Twitter har kritiserats för att det är en väldigt elitisk krets som ”stormar” där. Om en lärare öppnar ett forum för diskussion så händer det oftast ingenting där. Öppenhet kan möjliggöras, men den händer inte av sig själv.

I vårt arbete har detta syns i att det ofta har varit så att de instanser som förespråkade öppenhet som värde inte har svarat på sina mail alls. Alternativt, eftersom gemenskapen har varit så demokratisk och öppen, har det varit svårt att hitta någon som ansvarar för driften och kan ställa upp för att berätta om det konkreta arbetet för öppenhet. Kollektivt ansvar betyder ansiktslöshet. Den ädla utgångspunkten vänds paradoxalt nog mot sig själv och gemenskapen stängs.

Våra val

Vi räknade redan i början med att inte kunna uppnå total öppenhet, men vissa dörrar har vi kunnat öppna, och vi hoppas att dörren också kommer att stå på glänt inför nästa nummer.

I öppenhetens namn vill vi nämna teman som vi hade velat skriva om men som inte kom med i numret den här gången: den metrikdrivna forskningens dolda maktstrukturer och skrivstrategier, öppen referentgranskning i akademiska tidskrifter, öppna arkiv, de internationella ”öppenhetsorganisationernas” (Open Knowledge International, Transparency International) lokala arbete och insatser, fallgropar i journalistikens ansvarstagande, visselblåsare samt öppenhet i konstnärliga processer och i kreativt arbete.

Men öppenhet innebär ju alltid några val; vi har gjort våra och resultatet finns att läsa både i tryckt form och webben – som Open Access.

Göteborg och Bergen i maj 2018

Maarit Jaakkola & Balder Holm